

Страха М. Л. Экалагічная адукацыя на педагагічных спецыяльнасцях ВНУ: стан і перспектывы // Народная асвета. 2005. № 7.

ЭКАЛАГІЧНАЯ АДУКАЦЫЯ НА ПЕДАГАГІЧНЫХ СПЕЦЫЯЛЬНАСЦЯХ ВНУ: СТАН І ПЕРСПЕКТЫВЫ

М. Л. Страха, старшы выкладчык кафедры эканамічнай геаграфіі
Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка,
намеснік дэкана факультэта прыродазнаўства

У сучасных умовах, калі маштабы ўздзеяння грамадства на навакольнае асяроддзе набылі глабальныя памеры і ўсё больш выразна пачынаюць праяўляцца адмоўныя вынікі ўмяшання чалавека ў прыродныя працэсы, а над чалавецтвам рэальна навісла пагроза экалагічнай катастрофы, выключнае значэнне набывае задача экалагізацыі грамадства (экалагізацыі свядомасці людзей, іх мышлення і гаспадарчай дзейнасці). Адзін з галоўных шляхоў да экалагізацыі грамадства ляжыць праз экалагічную адукацыю і выхаванне насельніцтва. Важнасць гэтага шляху яшчэ раз была падкрэслена на міжнародным экалагічным форуме ў Іаганэсбургу (ПАР). У сувязі з гэтым вялікую актуальнасць набывае праблема арганізацыі экалагічнай адукацыі ў навучальных установах усіх узроўняў і тыпаў. Экалагічная адукацыя мае сваёй мэтай фарміраванне такога светапогляду чалавека, які дазваляе яму адчуваць сябе натуральнай часткай таго свету, у якім ён жыве, элементам навакольнага асяроддзя, ад стану якога залежыць яго ўласны дабрабыт. Сучасны чалавек павінен валодаць асновамі экалагічных ведаў у той жа ступені, што і асновамі іншых навуковых ведаў.

Добра ўсведамляючы абазначаную праблему, улады Рэспублікі Беларусь яшчэ ў першай палавіне 90-ых гадоў XX ст. паставілі задачу стварэння цэласнай сістэмы экалагічнай адукацыі (пачынаючы з дашкольных устаноў і заканчваючы падрыхтоўкай і перападрыхтоўкай спецыялістаў у галіне экалагічных ведаў). Выключнае месца ў прапануемай сістэме экалагічнай адукацыі займае фігура педагагічнага работніка як галоўнага носьбіта экалагічных ведаў і іх правадніка да той ці іншай катэгорыі навучэнцаў. Таму не выклікае сумненняў асобая значымасць праблемы экалагічнай падрыхтоўкі саміх педагагічных работнікаў, вызначэння зместу, аб'ёму і форм іх экалагічнай адукацыі.

На наш погляд, аснову экалагічнай адукацыі студэнтаў педагагічных спецыяльнасцей ВНУ павінны складаць тры ўзаемаўвязаныя навучальныя курсы, чытанне якіх паслядоўна ажыццяўляецца на працягу ўсяго вучэбнага працэса ва ўзаемасувязі з іншымі дысцыплінамі гуманітарна-сацыяльнага, агульнанавуковага і агульнапрафесійнага блокаў. Пачынаць экалагічную падрыхтоўку неабходна з выкладання курса “Асновы экалогіі”, змест і аб'ём якога залежаць ад канкрэтнай спецыяльнасці. Так, для спецыяльнасцяў

“Педагогіка і методыка пачатковага навучання” і “Педагогіка і псіхалогія дашкольнага выхавання” гэты курс па зместу можа быць набліжаны да курса “Экалогія”, што выкладаецца студэнтам біялагічных і геаграфічных спецыяльнасцяў, паколькі яны атрымліваюць даволі грунтоўную прыродазнаўчую адукацыю і могуць успрымаць матэрыял на дастаткова высокім навуковым узроўні. Для студэнтаў філалагічных спецыяльнасцяў дадзены курс павінен даваць асновы экалагічных ведаў у іх больш шырокім разуменні, перш за ўсё ў напрамку асвятлення праблематыкі ўзаемадзеяння грамадства і навакольнага асяроддзя.

Наогул жа неабходна адзначыць, што курс “Асновы экалогіі” разглядаецца як тэарэтычны па свайму характару. Яго задача — сфарміраваць асновы ведаў аб сутнасці экалагічных працэсаў, якія працякаюць на розных узроўнях арганізацыі жыцця на Зямлі: ад арганізма да біясферы. Адказы на пытанні, што неабходна рабіць, каб пазбегнуць глабальнай экалагічнай катастрофы і мінімізіраваць негатыўныя вынікі антрапагеннага ўздзеяння на навакольнае асяроддзе павінен даць наступны экалагічны па зместу курс, які можа мець назву “Асновы прыродакарыстання і аховы навакольнага асяроддзя” ці “Асновы ўстойлівага развіцця грамадства”. Дадзены курс мае тэарэтычна-прыкладны характар. Яго вывучэнне дазваляе зразумець, у чым заключаецца практычная значымасць экалагічных ведаў, што можа зрабіць кожны чалавек для вырашэння канкрэтных экалагічных праблем. У праграме курса неабходна прадугледзець магчымасць правядзення вучэбных экскурсій і практыкумаў, што дазволіць азнаёміцца з рознымі формамі асяроддзеахоўнай дзейнасці.

Трэцім элементам экалагічнай падрыхтоўкі студэнтаў педагогічных спецыяльнасцей павінен стаць метадычна-прыкладны курс “Асновы экалагічнай адукацыі і выхавання” або “Метыдыка экалагічнай адукацыі і выхавання”. Мэта курса – узброіць будучых педагогаў канкрэтнымі метадамі і формамі работы па экалагічнай адукацыі і выхаванню навучэнцаў розных узростаў у навучальных установах розных тыпаў. Змест названага курса павінен быць у найбольшай ступені дыферэнцыраваным і знаходзіцца ў залежнасці ад спецыфікі канкрэтнай спецыяльнасці.

Такой бачыцца прынцыповая мадэль экалагічнай адукацыі на педагогічных спецыяльнасцях ВНУ Беларусі. Дзеля таго каб яе рэалізаваць, неабходна вызначыць сучасны стан экалагічнай адукацыі і магчымасці яе удасканалення ў межах існуючай канцэпцыі развіцця вышэйшай школы.

У адпаведнасці з дзеючымі стандартамі і вучэбнымі планамі падрыхтоўкі студэнтаў на педагогічных спецыяльнасцях ВНУ Беларусі рэальна існуе тры ўзроўні экалагічнай адукацыі. Найбольш грунтоўную экалагічную адукацыю атрымліваюць студэнты, якія навучаюцца на спецыяльнасцях біялагічнага і геаграфічнага профіляў. Акрамя абавязковага базавага курса “Экалогія” ці “Асновы экалогіі” з павялічаным аб’ёмам гадзін, ім чытаецца шэраг іншых экалагічных па зместу спецыяльных курсаў: “Асновы геаэкалогіі і рацыянальнага прыродакарыстання”, “Асновы эканомікі прыродакарастання”,

“Экалогія і права” і г. д. Акрамя таго, значным экалагаадукацыйным патэнцыялам валодаюць тыя курсы, якія чытаюцца гэтым студэнтам у межах абранай імі асноўнай і дадатковай спецыяльнасцяў (Батаніка, Заалогія, Геамарфалогія і інш.). У змесце праграм такіх курсаў прысутнічаюць раздзелы з экалагічнай і асяроддзеахоўнай тэматыкай.

Другі ўзровень экалагічнай адукацыі забяспечваюць вучэбныя планы падрыхтоўкі студэнтаў на спецыяльнасцях “Педагогіка і псіхалогія дашкольная”, “Педагогіка і методыка пачатковага навучання”. Акрамя курса “Асновы экалогіі” студэнтам названых спецыяльнасцяў выкладаецца шэраг дысцыплін прыродазнаўча-метадычнай накіраванасці. Напрыклад “Тэорыя і методыка азнаямлення дзяцей з прыродай” у аб’ёме 140 аўдыторных гадзін.

На трэцім, самым нізкім узроўні, забяспечваецца экалагічная адукацыя студэнтаў іншых педагогічных спецыяльнасцяў. Ім чытаецца абавязковы стандартны курс “Асновы экалогіі” у аб’ёме 40 аўдыторных гадзін. Акрамя таго студэнтам усіх спецыяльнасцяў выкладаецца яшчэ адзін абавязковы курс экалагічнай накіраванасці — “Радзяцыйная бяспека” у аб’ёме 40 аўдыторных гадзін.

Прадстаўленая існуючая мадэль экалагічнай адукацыі студэнтаў педагогічных спецыяльнасцяў, асабліва на трэцім узроўні, мае некалькі істотных недахопаў. Па-першае, курс “Асновы экалогіі” у аб’ёме 40 аўдыторных гадзін, чытанне якога ажыццяўляецца ў шэрагу іншых амаль трыццаці курсаў гуманітарна-сацыяльнага, а таксама агульнанавуковага і агульнапрафесійнага блокаў, не можа забяспечыць належнай экалагічнай адукацыі студэнтаў. Ён, як правіла ніяк не ўзаемадзеючы з іншымі, перш за ўсё спецыяльнымі дысцыплінамі, і не мае ніяка працягу ў вучэбным працэсе. Яго чытанне ў такім выглядзе малапрадуктыўнае і немэтазгоднае. Па-другое, чытанне названага курса на педагогічных непрыродазнаўчых спецыяльнасцях у ВНУ рэспублікі забяспечваюць выкладчыкі самых розных кафедраў (агульнай біялогіі, фізічнай геаграфіі і аховы прыроды і інш.). Гэта, як правіла, маладыя і недастаткова вопытныя спецыялісты, што не дазваляе ўлічваць ступень падрыхтаванасці канкрэтнай катэгорыі слухачоў (філолагаў, матэматыкаў і інш.) да ўспрымання матэрыялу. Студэнтам, якія на належным узроўні атрымалі асновы біялагічных, геаграфічных і экалагічных ведаў на давузаўскім узроўні адукацыі (школа, гімназія, ліцэй і г.д.), такі курс у абазначаным аб’ёме, не прапануе і не можа прапанаваць новых экалагічных ведаў. Акрамя таго выкладанне дадзенага курса сярод вялікай колькасці разнастайных неспецыяльных дысцыплін, на якія разам адводзіцца больш як 40 % вучэбнага часу, значна пагаршае спецыяльную падрыхтоўку студэнтаў.

Якія магчымасці для ўдасканалення экалагічнай адукацыі, згодна з прапанаванай намі раней схемай у выглядзе трох узаемаўвязаных вучэбных курсаў, ёсць ва ўмовах сучаснай мадэлі навучання на педагогічных спецыяльнасцях ВНУ (пры дзеючых стандартах і вучэбных планах). На спецыяльнасцях біялагічнага і геаграфічнага профіляў магчыма далейшая

экалагізацыя чытаемых спецыяльных дысцыплін, а таксама ўвядзене новых экалагізіраваных спецкурсаў. Пры гэтым парадаксальным выглядае ўключэнне ў дзеючых вучэбных планах курсаў “Экалогія” для спецыяльнасцей біялагічнага і “Асновы экалогіі” для спецыяльнасцей геаграфічнага профіляў у пералік агульнанавуковых і агульнапрафесійных дысцыплін. Гэтыя курсы з’яўляюцца арганічнай часткай спецыяльнай падрыхтоўкі настаўнікаў геаграфіі і біялогіі і павінны знаходзіцца ў пераліку дысцыплін, чытаемых па аснаўной спецыяльнасці ва ўзаемасувязі з іншымі спецыяльнымі дысцыплінамі.

Для студэнтаў іншых спецыяльнасцяў пры дзеючых стандартах працяг экалагічнай адукацыі магчымы шляхам трансфармацыі курса “Радыяцыйная бяспека” у курс “Асновы прыродакарыстання і аховы навакольнага асяроддзя” ці “Асновы устойлівага развіцця”. Радыяцыйная бяспека з’яўляецца часткай экалагічнай бяспекі, а радыяцыйнае ўздзеянне адным са шматлікіх відаў уздзеяння на арганізм чалавека ў працэсе яго жыццядзейнасці. Чытанне курса “Методыка экалагічнай адукацыі і выхавання” магчыма за кошт выдзялення гадзін з прадугледжаных вучэбнымі планамі для дысцыплін “Педагогіка” ці прыватных метадых выкладання (напрыклад “Методыка выкладання геаграфіі”).

Удасканаленне экалагічнай адукацыі студэнтаў педагогічных спецыяльнасцяў магчыма таксама праз экалагізацыю зместу большасці чытаемых дысцыплін гуманітарна-сацыяльнага, агульнанавуковага і агульнапрафесійнага профіляў, а таксама шэрагу спецыяльных дысцыплін. Так у курсе “Эканамічная тэорыя” магчыма вывучэнне тэмы “Эканоміка прыродакарыстання і аховы навакольнага асяроддзя”, у курсе “Асновы права” тэмы “Асновы экалагічнага права” і г.д. Звычайна, на навукова-практычных канферэнцыях, прысвечаных праблемам экалагічнай падрыхтоўкі студэнтаў педагогічных спецыяльнасцяў, большасць дакладчыкаў прапануе менавіта такі падыход (напрамкі і варыянты экалагізацыі зместу чытаемых ім вучэбных курсаў). Аднак у гэтым выпадку экалагічная падрыхтоўка становіцца безсістэмнай, паколькі практычна немагчыма забяспечыць пераемнасць ведаў у працэсе выкладання рознапрофільных дысцыплін, чытанне якіх ажыццяўляецца выкладчыкамі розных кафедр з розным узроўнем уласнай экалагічнай падрыхтоўкі.

Эфектыўная мадэль экалагічнай, як і любой іншай (эстэтычнай, прававой і г.д.), адукацыі студэнтаў педагогічных спецыяльнасцяў бачыцца праз стварэнне сістэмы інтэгрыраваных і профільных (неспецыяльных) курсаў і спалучэнне іх з дысцыплінамі асноўнай і дадатковай спецыяльнасцяў ва ўмовах пераходу да мадэлі шматузроўневага навучання. Пры такім падыходзе замест амаль сарака абавязковых вучэбных курсаў з блоку гуманітарна-сацыяльных, агульнанавуковых і агульнапрафесійных дысцыплін, абавязковымі застаюцца толькі некалькі самастойных дысцыплін (“Філасофія”, “Логіка”, “Замежная мова”, “Псіхалогія”, “Педагогіка”). Астатнія будуць чытацца у выглядзе абавязковых інтэгрыраваных курсаў з наступным выдзяленнем ў межах іх

адпаведных профільных кірункаў. Праслухаўшы інтэгрыраваныя курсы, студэнты змогуць самастойна выбраць для сябе той профіль, якому ў найбольшай ступені адпавядаюць іх здольнасці і інтарэсы. Шэраг агульнанавуковых, гуманітарна-сацыяльных і агульнапрафесійных дысцыплін можа быць трансфарміраваны ў спецыяльныя дысцыпліны.

Разгледзім, як будзе выглядаць прапануемая мадэль навучання на прыкладзе спецыяльнасці “Геаграфія” з дадатковай спецыяльнасцю “Біялогія”. У табліцы прадстаўлена існуючая мадэль адукацыі па гэтай спецыяльнасці і прапануемая.

На першым этапе (першы ці наступныя гады навучання) забяспечваецца выкладанне абавязковых курсаў “Філасофія”, “Логіка”, “Замежная мова”, “Фізічнае выхаванне” і шэрагу інтэгрыраваных курсаў, якія дазваляюць з’арыентавацца ў наступным выбары профільных кірункаў навучання. Напрыклад, усім студэнтам будзе чытацца інтэгрыраваны курс “Асновы культуралагічных ведаў”, пасля праслухоўвання якога прапануюцца культуралагічны, эстэтычны і іншыя профілі. Пасля праслухоўвання інтэгрыраванага курса “Асновы палітыка-прававых ведаў” могуць быць абраны паліталагічны ці прававы профілі і г. д.

У межах прадугледжаных вучэбнымі праграмамі профіляў, спецыялізаваныя кафедры будуць забяспечваць выкладанне комплексу ўзаемаўвязаных вучэбных дысцыплін. Фонд гадзін для гэтага выдзяляецца за кошт часткі атрыманага рэзерву. Напрыклад, з рэзерву у 500 гадзін, які атрыманы за кошт утварэння інтэгрыраваных курсаў, — 300 гадзін можа быць выдаткавана на выкладанне дысцыплін па ўстаноўленых профільных кірунках, а 200 — на дысцыпліны па асноўнай спецыяльнасці.

Пры такім падыходзе студэнтам, што абралі для сябе экалагічна-медыцынскі профіль, сярод іншых будуць чытацца ўсе тры раней прапанаваныя экалагічныя курсы (“Асновы экалогіі”, “Асновы прыродакарыстання і аховы прыроды”, “Методыка экалагічнай адукацыі і выхавання”).

У разрад спецыяльных з невялікім павялічэннем ці памяншэннем колькасці гадзін могуць быць трансфарміраваны наступныя дысцыпліны: “Рэлігіязнаўства” у “Канфесійная геаграфія”, “Паліталогія” у “Палітычная геаграфія”, “Гісторыя Беларусі” у “Гістарычная геаграфія”, “Фізіка” у “Геафізіка”, “Матэматыка” у “Матэматычныя метады ў геаграфіі” і г. д.

Станоўчымі момантамі прапануемай мадэлі навучання з’яўляюцца наступныя:

1. Павялічваецца ўвага да спецыяльнай падрыхтоўкі студэнтаў: узрастае колькасць чытаемых спецыяльных курсаў, аб’ём выдзяляемых на іх вывучэнне гадзін, умацоўваюцца міжпрадметныя сувязі паміж дысцыплінамі профільных кірункаў і спецыяльнымі дысцыплінамі. Як вынік, узрастае якасць прафесійнай падрыхтоўкі студэнтаў.

2. Улічваюцца індывідуальныя асаблівасці і схільнасці студэнтаў у іх прафесійнай падрыхтоўцы, ствараюцца магчымасці для больш шырокай

спецыялізацыі. Пры сучаснай мадэлі вывучэння абавязковых курсаў (паточныя лекцыйныя і групавыя семінарскія заняткі) не ўлічваецца ўзровень падрыхтаванасці студэнтаў да іх успрымання, што не дазваляе дыфэрэнцыраваць працэс навучання ў залежнасці ад здольнасцяў і схільнасцяў студэнтаў. Для большасці студэнтаў мэтай вывучэння такіх курсаў з'яўляецца неабходнасць здаць залік ці экзамен, а не патрэбы прафесійнага росту.

3. Ствараюцца магчымасці для больш эфектыўнага выкарыстання прафесійных якасцяў і навуковага патэнцыялу прафесарска-выкладчыцкага складу ВНУ за кошт фарміравання профільных кафедр, а таксама для паляпшэння якасці выкладання за кошт спецыялізацыі выкладчыкаў.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

Табліца

Варыянт трансфармацыі вучэбных дысцыплін ва ўмовах шматузроўневай педагагічнай адукацыі ў ВНУ

Сучасныя гуманітарна-сацыяльныя, агульнанавуковыя і агульнапрафесійныя дысцыпліны	Колькасць гадзін па вучэбнаму плану	Прапануемыя інтэгральныя курсы і дысцыпліны	Колькасць гадзін	Рэзерв гадзін
Паліталогія	70	Асновы палітыка-прававых ведаў	80	86
Асновы права	70			
Правы чалавека	26			
Эканамічная тэорыя	100	Асновы сацыяльна-эканамічных ведаў	60	94
Сацыялогія	54			
Культуралогія	80	Асновы культуралагічных ведаў	60	166
Этыка	40			
Эстэтыка	30			
Рэлігіязнаўства	30			
Айчынная і сусветная літаратура	46			
Асновы экалогіі	60	Асновы экалагічна-медыцынскіх ведаў	80	150
Радзяцыйная бяспека	40			
Асновы медыцынскіх ведаў	60			
Асновы валеалогіі і школьнай гігіены	36			
Ахова працы і асновы ээргазабаражэння	34			
Тэхнічныя сродкі навучання	36	Асновы інфарматыкі і тэхнічнага	100	—

Асновы інфарматыкі, кампутарнай графікі, педагагічныя праграмныя сродкі	60	забеспячэння вучэбнага працэса		
Культура мовы	40	Беларуская мова	100	—
Беларуская мова (прафесійная лексіка)	60			
Філасофія	100	Філасофія	100	—
Логіка	30	Логіка	30	—
Замежная мова		Замежная мова		
Педагогіка		Педагогіка		
Псіхалогія		Псіхалогія		
Фізічная культура		Фізічная культура		
Гісторыя	90	Гістарычная геаграфія	90	—
Фізіка	60	Геафізіка з асновамі фізікі	60	—
Хімія	110	Геахімія з асновамі хіміі	110	—
Матэматыка	40	Матэматычныя метады ў геаграфіі	40	—